

De democratische rechtsstaat in de gelaagde rechtsorde

De democratische rechtsstaat in de gelaagde rechtsorde

Een inleiding tot in Nederland geldend recht

Ronald Janse

Eerste druk

ISBN 978 90 6704 363 2

NUR 820

Redactie: KortwegDekker, Dordrecht

Ontwerp: Maarten van Maanen, Amsterdam

© 2020 Ronald Janse / T.M.C. Asser Press, Den Haag

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouder.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevens bestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h t/m 16m Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (www.cedar.nl/pro).

Lijst van afkortingen

ABvRS	Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State
AMvB	Algemene Maatregel van Bestuur
Awb	Algemene wet bestuursrecht
AWGB	Algemene Wet Gelijke Behandeling
BNC	Beoordeling Nieuwe Commissievoorstellen
BW	Burgerlijk wetboek
CBb	College van Beroep voor het Bedrijfsleven
CEDAW	Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen
Code-Tabaksblad	Nederlandse Corporate Governance Code 2003
COREPER	Comité van Permanente Vertegenwoordigers
COSAC	Conference of Parliamentary Committees for Union Affairs of Parliaments of the European Union
CRvB	Centrale Raad voor Beroep
EAB	Europees Aanhoudingsbevel
ECB	Europese Centrale Bank
ECieRM	Europese Commissie voor de Rechten van de Mens
EEG	Europese Economische Gemeenschap
EEG-verdrag	Verdrag tot Oprichting van de Europese Economische Gemeenschap
EGKS	Verdrag tot oprichting van een Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
ESH	Europees Sociaal Handvest
EU	Europese Unie
Euratom	Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie
EVRM	Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden
Gm	Gemeentewet
Gw	Grondwet
HGEU	Handvest van de Grondrechten van de EU
HR	Hoge Raad
HvJEU	Hof van Justitie van de Europese Unie
IVBPR	Internationale Verdrag voor Burgerlijke en Politieke Rechten
IVDV	Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen
IVESC	Internationaal Verdrag voor Economische, Sociale en Culturele Rechten
IVRK	Verdrag inzake de rechten van het kind
IVRPH	Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap
IVUR	Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie

MvT	Memorie van Toelichting
NGO	non-gouvernementele organisatie
Pw	Provinciewet
Rv	Wetboek van burgerlijke rechtsvordering
RvS	Raad van State
Sr	Wetboek van Strafrecht
Sv	Wetboek van Strafvordering
UVRM	Universele verklaring van de rechten van de mens
VEU	Verdrag betreffende de Europese Unie
VN Handvest	Handvest van de Verenigde Naties
VN	Verenigde Naties
Vrouwenverdrag	Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen
VWEU	Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie
Wet AB	Wet algemene bepalingen
Wet NErpe	Wet Naleving Europese regelgeving publieke entiteiten
Wet RO	Wet op de Rechterlijke Organisatie
WHO	World Health Organization
Wob	Wet openbaarheid van bestuur

Voorwoord

Het eerste vak in de bachelor rechtsgeleerdheid van de Open Universiteit is Inleiding tot het recht. Dit was een groot vak. Met ingang van het academisch jaar 2020-21 is het gesplitst in twee kleinere vakken. Het ene vak behandelt de hoofdlijnen van het positieve recht en juridische vaardigheden. Het tweede vak gaat over de grondslagen van het in Nederland geldende recht. Dit boek is geschreven voor dat laatstgenoemde vak.

Een belangrijke verandering in het recht in de afgelopen twee à drie decennia is de opmars van de gelaagde rechtsorde. Dit houdt in dat internationaal recht en transnationaal recht een steeds grotere rol spelen binnen Nederland. Deze ontwikkeling maakt een herziening nodig van het inleidingsonderwijs. Zij vraagt om aanpassingen in de behandeling van traditionele onderwerpen, zoals de rechtsbronnen, indelingen in het recht (publiekrecht en privaatrecht, nationaal recht en internationaal recht), voorrangregels en de techniek van rechterlijke rechtsvorming. Bovendien oefent de gelaagde rechtsorde diepgaande invloed uit op de grondslagen van in Nederland geldend recht: democratie, de bescherming van fundamentele rechten en de rechtsstaat. Urgenda, Stikstof en de rol van de rechter. Het democratisch tekort van de EU. Brexit, Nexit. De Amsterdamse rechtbank, Polen en het Europees Aanhoudingsbevel. Al dit soort thema's, die voer zijn voor soms felle maatschappelijke en juridische debatten, vloeien rechtstreeks voort uit de gelaagde rechtsorde of ontleen daaraan hun belang. Dit stelt het perspectief van de gelaagde rechtsorde centraal in de behandeling van de algemene kenmerken en de principiële uitgangspunten van in Nederland geldend recht.

Maurice Adams, Tom Herrenberg, Ige Dekker, Nathalie Schnabl en Carla Zoethout lezen en gaven commentaar op eerdere versies van het manuscript van dit boek. Nettie Dekker redigeerde de tekst. Vanzelfsprekend zijn zij niet verantwoordelijk voor de inhoud, laat staan voor omissies en vergissingen.

De actualiteit is verwerkt tot 1 augustus 2020.

Suggesties voor verbeteringen van dit boek zijn welkom bij ronald.janse@ou.nl.

Ronald Janse
Augustus 2020, Rotterdam

Inhoud

1. Het Nederlandse juridische landschap	11
1.1 Inleiding	11
1.2 Wetgeving	12
1.3 Jurisprudentie	13
1.4 Gewoonterecht	16
1.5 Verdragen	17
1.6 Besluiten van internationale organisaties	18
1.7 Algemene rechtsbeginselen	18
1.8 Soft law	18
1.9 Conclusie	19
2. Nationaal, internationaal en transnationaal recht	21
2.1 Inleiding	21
2.2 Nationaal en internationaal recht	21
2.3 Transnationaal recht	24
2.4 Conclusie	28
3. Hiërarchie of heterarchie?	29
3.1 Inleiding	29
3.2 Voorrang binnen de Nederlandse rechtsorde	29
3.3 Nederlandse rechtsorde en het Unierecht	30
3.4 Nederlandse rechtsorde en het internationaal recht	31
3.5 Heterarchie	34
3.6 Conclusie: monisme en pluralisme	39
4. Rechterlijke rechtsvorming	41
4.1 Inleiding	41
4.2 Ontdekken en rechtvaardigen	41
4.3 Interpretatie	42
4.4 Rangorde van methoden?	46
4.5 Belangenafweging	46
4.6 Rechtsvorming in de gelaagde rechtsorde	48
4.7 Conclusie	50
5. Democratie	51
5.1 Inleiding	51
5.2 Waarde van de democratie	52
5.3 Nederlandse wetgeving en democratie	56
5.4 Probleem van de inhoudelijke representatie	59
5.5 Europese vertegenwoordigende democratie	64
5.6 Democratie voorbij de staat en de Unie?	85
5.7 Conclusies	86

6. De rechtsstaat	89
6.1 Inleiding	89
6.2 Waarde van de rechtsstaat	91
6.3 Het eerste element: het recht regeert	94
6.4 Het tweede element: kwaliteitseisen aan het recht	99
6.5 Het derde element: een eerlijk proces	102
6.6 Gelaagdheid en de rechtsstaat: het geval van het Europees Aanhoudingsbevel (EAB)	108
6.7 Conclusie	118
7. Fundamentele rechten	119
7.1 Inleiding	119
7.2 Ratio van fundamentele rechten	119
7.3 Enkele kenmerken van fundamentele rechten	124
7.4 Toezicht op de naleving	130
7.5 Debat over het EHRM	132
7.6 Conclusie	148
8. De rechter in de democratische rechtsstaat	149
8.1 Inleiding	149
8.2 Rechtsstaat, gouvernement des juges, magistratie, dikastocratie?	150
8.3 Twee perspectieven op de verhouding tussen wetgever en rechter bij rechtsvorming	152
8.4 Argumenten voor het primaat van de wetgever	153
8.5 Een harde grens?	154
8.6 Gezichtspuntencatalogus	157
8.7 Tilburgse school	159
8.8 Conclusie	163